

Menekültügy Komárom vármegyében a második világháború végén

LÁSZLÓ BUKOVSZKY
THE ISSUE OF HUNGARIANS IN THE COUNTY OF KOMÁROM
IN THE LAST YEAR OF THE SECOND WORLD WAR

94(100)“1939/1945“:355.48
94(437.6)“1939/1945“:355.48
314.745.2(437.6)“1945“

The Second World War. Refugees. Aerial evacuation. Operational evacuation. Deportations.

A második világháború utolsó évének eseményei több értelemben megváltoztatták az addig használatos általános fogalmak és értékrendek értelmezését. Érvényes ez a megállapítás a menekültügy kérdésére is, hiszen a világháború kezdetétől 1944 kora tavaszáig kialakult kezelési mechanizmus egy röpké pillanat alatt megváltozott, annak minden velejárójával együtt. Addig míg 1938-tól a menekültügy Magyarországon a külföldről érkezett magyar és egyéb nemzetiségűek átmeneti elhelyezésének biztosítására terjedt ki, 1944 tavaszától a hadműveleti események miatt elsősorban Budapestről, majd az ország keleti, délkeleti területeiről érkezett polgári lakosság elhelyezése más koordináták közé helyezte a menekültügy kérdésének kezelését.

Éppen ezért a magyarországi menekültügy kérdését 1944 tavaszától 1945 tavaszáig bizonyos időbeni átfedéssel három szakaszra lehet osztani:

1. szakasz: légtalmai kiürítés (1944. április–ősz);
2. szakasz: hadműveleti kiürítés (1944. október eleje–1945. március);
3. szakasz: németországi kitelepítés, kitelepülés (1944. december–március).

E három, magában is önálló kérdéskör bemutatására szeretnénk most vállalkozni, kitérve azokra az általános érvényű országos és megyei rendelkezésekre, amelyek Komárom vármegye a Dunától északra elterülő területének menekültügyét rendezték 1944–1945-ben.¹

A légtalmai kiürítés időszaka

Az első légitámadás a fővárost érte 1944. április 3-án. A hónap hátralevő részén az amerikai és a brit légierő a budapesti és a győri repülőtereket és ipari létesítményeket bombázta, majd a szövetségesek partraszállásának előkészítése kapcsán június 2-án nagy erejű légitámadás érte az egész országot.² Az első bombatámadás után – 1944. április 5-én – a kormány Budapest egyes kerületeinek kiürítéséről és az Országos Kiürítési Kormánybiztosság megszervezéséről döntött. A kiürítés meg-

szervezését kormánybiztosként Vörös Géza vezérőrnagy irányította, akit hivatalában 1944. június 1-jétől Szurmay Lajos váltott fel.

A bombázások miatt kitelepített budapestieket vidéken helyezték el. A kitelepítettek nagy része fiatalos gyermek, nő és idős ember volt. Ellátásukat a kormánybiztos a belügyminiszterrel és a közellátási miniszterrel közösen orvosolta. A kitelepítés folyamata elé több helyen akadály gördült. A légtalmi rendelkezések életbe léptetésével az átvonuló menekültszállítmányok forgalmi akadályok miatt olyan helyeken voltak kénytelenek tartózkodni, ahol katonai étkeztető állomások nem voltak felállítva. Ezek létrehozását a közigazgatási hatóságok a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. alapján eszközölték.

Az amerikai és az angol légiertő támadásai miatt a Somorjai járásba a nyár elejétől egyre több kitelepített, menekült került. A rendelkezésünkre álló kimutatások ezt alá is támasztják. A légtalmi kiürítés során a járás településeire 1944. júniusában 670 (ebből 194 fővárosi gyermek), július végén pedig 712 menekült (ebből 192 fővárosi gyermek) érkezett, s lett átmenetileg elhelyezve.³ Sorsukról pontosabb adatokkal nem rendelkezünk.

Hadműveleti polgári kiürítés

A hadászati helyzetre való tekintettel előbb a magyarországi német hadvezetés, majd a honvédség vezérkarának főnöke, Vörös János vezérezredes 1944. szeptemberének elején az ország keleti felét hadműveleti területté minősítette. Azt megelőzően, hogy a terület egyes részein teljes katonai közigazgatást vezettek be, 1944. szeptember elején Vörös vezérezredes elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az ország északkeleti részének hadműveleti kiürítését. A kiürítésre kijelölt terület nyugati határa a Tisza vonala, ill. Ung vármegyének és az ungi közigazgatási kirendeltségnek nyugati határvonala volt.⁴ A kiürítés végrehajtására a 3210/1944 ME számú rendelettel létrehozták a Kiürítési Kormánybiztosságot, melyet vitéz Szurmay Lajos vezetett. A kiürítésnél az elhelyezési és ellátási kérdéseket a légtalmi kiürítéssel kapcsolatosan kiadott intézkedések alkalmazásával hajtották végre. Így nem okozott meglepetést, hogy a két ügykör egyesítésével alakult meg a Kiürítési Kormánybiztosság.⁵ A kiürítésre kerülő személyek, intézmények és anyagok sorrendjét, ill. mértékét adott esetben a vezérkar főnöke határozta meg. Erdély területéről, ahová a szovjet csapatok már augusztus végén betörték, máris több személyi szállítmány beérkezésével lehetett számolni, ami lényegesen meggyorsította a hadműveleti kiürítés alakulását. Szurmay kiürítési kormánybiztos 1944. szeptember 12-én kiadott utasítása alapján a kiürítés első ütemében elszállításra kerültek a hatóságok és egyéb szervek intézeteinek, intézményeinek és üzemeinek berendezési, felszerelési tárgyai és készletei, ha azok a visszamaradó lakosság ellátása szempontjából nélkülözhetők voltak; a nélkülözhető és pótolhatatlan, valamint a bizalmas iratanyag; a hadüzemek készárukészlete és a folyamatos gyártáshoz nem szükséges félkész gyártmányok, majd azok személyi állománya.⁶ A vezérkar főnöke a kiürítés lebonyolításával a területileg illetékes (5., 6., 8. és 9.) honvédkerületi parancsnokságokat bízta meg. A hadműveleti területek végleges felvevőterületeinek meghatározása során Komárom vármegyét, mint a 2. sz. honvédkerület részét a 8. honvédkerület felvevőterületévé jelölte ki. Érvényes volt ez a kiürítés során hajléktalanná

vált polgári lakosságra is, akit a magával hozott élő és holt vagyontárgyaival együtt helyeztek el. A polgári lakosság elhelyezésére kijelölt 2. kerület magába foglalta Komárom vármegye Gesztesi, Dunaszerdahelyi és Somorjai járását, valamint Nyitra-Pozsony vármegye Galántai és Vágsellyei járásán kívül a Szenci Szolgabírói Kirendeltség területét is.⁷ A kitelepített menekültek részére a felvevőközségek hadművelleti menekültigazolványt állítottak ki, amiről bizalmas nyilvántartást vezettek. Elhelyezésüknél tekintettel voltak arra, hogy az azonos helyről származó menekültek lehetőleg egymás közvetlen közelébe – egy településre – kerüljenek. A személyek és a háziállatok elhelyezésére szükséges férőhelyeket (lakásokat, raktárakat, istállókat) a települések a légoltalmi kiürítéssel kapcsolatos szabályoknak megfelelően a honvédelmi törvény alapján biztosították. A menekültek elhelyezése nem ment zökkenőmentesen. Farkas Ferenc vezérezredes, országos elhelyezési kormánybiztos 1944. november 9-én több szabálytalanságra hívta fel a megye közigazgatási hatóságainak a figyelmét a menekültek elhelyezésével kapcsolatosan, ami természetesen abból is adódott, hogy a menekültek száma november elején a későbbi időszakhoz képest még elenyésző volt.⁸

A kiürítés során a szállítmányok katonailag irányított vasúti szállítmányként futottak. A szükséges vasúti kocsikat a területileg illetékes kormánybiztostól vagy a honvédkerületi parancsnokság a kerület székhelyein működő vasúti vonalparancsnokságától igényelték. Beérkezésük után, hogy a nagy kocsihány miatt a szállítási fennakadás minél rövidebb ideig tartson, szintén ők gondoskodtak a kiürítési szállítmány mielőbbi kirakodásáról. A kirakodáshoz szükséges munkaerőt és a közúti szállító eszközöket a közigazgatási hatóságok az 1939. évi II. tc. értelmében honvédelmi szolgálatra kötelezett lakosságból és a köz-, valamint magántulajdonban lévő szállítóeszközökből biztosították.

Minden menekültszállítmánynak egy felelős vezetője volt. Azonkívül, hogy felügyelt a rendre, a szállítmány tartalmáról jegyzéket készített, és útközben ő tárgyalt a hatóságokkal. A szállítmányok biztosítása céljából a Duna–Tisza közében, a Dunántúlon és a Dunától északra nyolc vasútállomáson kiürítési vasúti kirendeltséget állítottak fel. A Komárom vármegyébe irányuló szállítmányok eligazítását és a egyes szállítmányok szétrendezését a pusztaszabolcsi és az érsekújvári vasúti kirendeltség végezte.⁹ A zárt vasúti szerelvényekkel szállított személyek élelmezéséről a katonai vasúti étkeztető állomások gondoskodtak. Az egyenként utazó személyek élelmezéséről a vezérkari főnök nem gondoskodott. A vasúti kirakóállomásokra való beérkezés után az érintett városok, községek helyhatósága a légoltalmi kiürítéssel kapcsolatos szabályozásokkal azonos módon tartoztak gondoskodni a menekültek élelmezésének megszervezéséről. A vármegye területére érkező kitelepítettek ellátását az országos elhelyezési kormánybiztos szabályozta. A gyalogmenetben menetelő csoportokat az éjjeli szálláshelyeken, ill. az étkeztető állomásokon a helyi hatóságok egyszeri meleg étellel, valamint annyi hideg étellel és takarmánnyal látták el, hogy a következő napi éjszakai állomásra való beérkezésükig szükségletük biztosítva legyen. Étkeztetésüket a már előkészített légókonyhákban biztosították. A megfelelő élelmiszerszükséglet biztosítása az alispánon és a járási főszolgabírókn keresztül a községi előjáróságok feladata volt. Erre a célra elsősorban a helyben rendelkezésre álló élelmiszerkészletet vehették igénybe. De hiány esetén mód volt annak más területről való pótlására is. 1944 novemberének végén a vármegye te-

rületén elhelyezett, illetve keresztül haladó menekültek részére Dunaszerdahelyen, Sárosfán, Somorján, Csallóközarányoson, Nagymegyeren, Tarjánban, Kocson, Nagyigmándon, Felsőgallán, Környén, Császáron, Kisbéren és Tatán éjszakai és ellátási állomásokat hoztak létre.¹⁰

A községi előljáróságok a polgári menekültek és a magukkal hozott állatok számára a szükséges férőhelyeket a légoltalmi kiürítéssel kapcsolatos szabályok szerint, a honvédelmi törvény alapján igénybevétel útján biztosították. A községi előljárók feladata volt a menekültek legrövidebb időn belüli bekapcsolása a termelésbe, hogy létfenntartásuk biztosítva legyen. Csak azokat juttatták tartósan lakáshoz és kapcsolták be a közellátásba, akik az előljáróság előtt igazolták, hogy maguk vagy családfenntartójuk állandó munkát vállalt a felvevőterületen.¹¹

A hadműveleti kiürítés nagyjából vasúton történt. A szállítmány rendeltetési helyére való megérkezése után a községi előljáróságok végezték azok kirakodását. A rakodó munkaerőt és a szállítási eszközöket a honvédelemről szóló 1938. évi II. tc. alapján vették igénybe. A helyi hatóságok a légoltalmi kiürítésre vonatkozó szabályok alapján gondoskodtak a menekültek elhelyezéséről és ellátásáról. A gyalogmenetben – tehát nem vasúton – vonuló csoportok éjszakai elhelyezéséről a katonai átvonuló beszállásolásra vonatkozó szabályok alkalmazásával gondoskodtak. Ők is hasonló ellátásban részesültek. A menekülők csoportját egyszeri meleg étellel, ill. a következő napi éjszakai állomásra való érkezésig szükséges élelemmel, a magukkal vitt szarvasmarhákat pedig takarmánnyal látták el a községek.

Az állami intézmények és szervek részére a főhatóság igénylése alapján a kormánybiztos jelölte ki a felvevőhelyeket. A hadműveleti területek kiürítésének végrehajtásával Farkas Ferenc 1944. november 13-án a Dunántúl és a visszacsatolt északnyugati megyék területén hat, a helyszínen intézkedő tábornokot nevezett ki.¹² A felvevőterületek csökkenése megkövetelte a kitelepülés legcélszerűbb végrehajtását. A kirendeltségek élén álló tábornokok feladata kiterjedt a polgári és a katonai hatóságok támogatására, a kiadott rendelkezések helyes végrehajtásának elősegítésére, ellenőrzésére, vitás esetekben a kormánybiztos nevében való döntésekre, az aránytalan megterhelések kiküszöbölésére, a városok és a községek felvevőképességének megállapítására, az ellátási helyzet felmérésére, a felvevőterületek nyilvántartásainak ellenőrzésére, valamint irányítására. Komárom, Nyitra-Pozsony, Esztergom, Bars-Hont, Fejér és Pest vármegyék részére kezdetben Budapest, majd Komárom székhellyel Farkas Ferenc országos elhelyezési kormánybiztos Szurmay Lajost nevezte ki a kiürítés végrehajtásával.¹³ Az ország egész területén az egyes minisztériumok, azok szervezetszerű hatóságai, valamint intézményei, az ipar, a kereskedelem, a közellátás áttelepítése, kiürítése zavartalan lebonyolításának megszervezésével és biztosításával Farkas Ferenc Imrédy Béla nyugalmazott miniszterelnököt bízta meg.¹⁴ A kiürítés megvalósításának felmérése után az egyes minisztériumok elkészítették a felvevőterületeket tartalmazó összesítéseket.

1. táblázat. A belügyi közigazgatási hatóságok és egyéb szervek elhelyezése Komárom vármegye területén

Vármegye	Közigazgatási hatóság	Felvevőterület
Borsod vármegye	Sajószentpéteri járás	Komáromi járás
Gömör-Kishont vármegye	Feledi járás	Dunaszerdahelyi járás
	Putnoki járás	Dunaszerdahelyi járás
	Rozsnyói járás	Gesztesi járás
	Tornaljai járás	Gesztesi járás
	Rimaszombat m. város	Komárom thj. város
	Rozsnyó m. város	Komárom thj. város
Heves vármegye	Egri járás	Dunaszerdahelyi járás
	Gyöngyösi járás	Gesztesi járás
	Hatvani járás	Komáromi járás
	Pétervásárai járás	Somorjai járás
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye	Jászsági alsó járás	Gesztesi járás
Szatmár vármegye	Kápolnokmonostori járás	Tatai járás
	Nagysomkúti járás	Tatai járás
	Nagybányai járás	Tatai járás
	Nagykárolyi járás	Komáromi járás
	Szatmárnémeti járás	Ógyallai járás
	Szinevőraljai járás	Ógyallai járás
	Felsőbánya m. város	Bánhida község
	Nagybánya m. város	Tatabánya község
	Nagykároly m. város	Komárom thj. város
Ung vármegye	Nagykaposi járás	Ógyallai járás
	Ungvári járás	Komáromi járás
Zemplén vármegye	Szerencsi járás	Somorjai járás
	Tokaji járás	Dunaszerdahelyi járás
	Budapest szk. főváros	Tatai járás
	Szatmárnémeti thj. város	Komárom thj. város

Megjegyzés: m. – megyei jogú; thj. – törvényhatósági jogú; szk. – székes

A Belügyminisztérium 1944. október 30-i leirata szerint a táblázatban megjelölt felvevőterületek vették át a földművelésügyi, az iparügyi és a közellátási hatóságoktól, ill. az egyéb szervektől elszállítandó személyeket és vagyontárgyakat.¹⁵

A hadművelati kiűrtés végrehajtása nagy terhet rótt a települések önkormányzataira. Farkas Ferenc kormánybiztos 1944. november 17-én leiratban utasította a vármegye alispánját és a városok polgármestereit az elhelyezési ügyek intézésére kirendelt előadói állás megszervezésére az összes községben és városban. A feladat elvégzésébe bevonták a helyi cserkészeket és a leventéket is. Az elhelyezési előadó szoros kapcsolatban állt a Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetével és a településeken működő jótékonyági egyesületekkel. Munkaköre külön nem volt meghatározva, de hatáskörébe tartoztak a kitelepültek elhelyezésével kapcsolatos kérdések, elsősorban a kiutalt, ill. az igénybevehető lakások és az elhelyezett kitelepültek nyilvántartása. A helyi közellátási szervekkel egyetértésben figyelemmel kísérte a kitelepültek élelmezési helyzetét, foglalkoztatásukat és megélhetési viszonyait.¹⁶

A polgári menekülteken kívül a hátszágban egyre több visszavonuló magyar és német katonai egység került elhelyezésre. A Honvédelmi Minisztérium rendelete alapján a honvédelalakulatok beszállásolásának ellenőrzése és rendezése Somorján és környékén a somorjai helyőrség parancsnokának, Fülöpp őrnagynak volt a feladata. A főszolgabíróval és a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom járási képviselőjével rendszeres megbeszéléseket tartott a járásba érkező honvédségi alakulatok lehetséges elhelyezéséről.¹⁷ A visszavonuló, ill. új állásait elfoglaló német védő elhelyezésére továbbra is érvényben voltak a megszálláskor kiadott honvédelmi miniszteri rendeletek.¹⁸

A visszavonuló katonaság mellett az elhelyezési kormánybiztos megbízásából Récsey ezredes 1944. november 28-án kelt leiratában a m. kir. rendőrség 12 ezer fős állománya és családtagjaik részére kiutalta Győr-Moson és Pozsony k.e.e¹⁹ vármegye és Komárom vármegye Somorjai járásának területén a még igénybevehető férőhelyeket.²⁰ A menekültek elhelyezéséről és a szabad férőhelyekről készült kimutatások szerint a járás 31 községe közül 19-be helyeztek el menekülő budapesti rendőröket és a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom tagjait családtagjaikkal együtt.²¹

A hadműveleti területeken lévő nemzetgazdasági szempontból fontos gyárakat és ipari létesítményeket átmeneti jelleggel szintén a kijelölt felvevőterületeken helyezték el. Farkas vezérezredes 1944. december 4-én a dunántúli ipari háromszög hadiüzemeinek és azok alkalmazottainak, valamint családtagjainak áttelepítését rendelte el. A rendelet alapján december első felében ilyen módon került elhelyezésre a Komáromi járásába a peremartoni Mercur Műszaki és Vegyipari Rt., az Ógyallai járásba a várpalotai Szénbánya Rt., a Dunaszerdahelyi járásba a veszprémi Danuvia Fegyver- és Lőszergyár Rt., a Somorjai járásba pedig a veszprémi Magyar Lőszerművek Rt.²²

A megyét déli irányból védő Margit-erődvonaltól keleti részét 1944. december elején elérte a Vörös Hadsereg. Az erődvonalról északnyugati irányban lévő területeken szintén elrendelték a hadműveleti kiürítést. A Tapolca–Nagyvázsony–Veszprém–Martonvásár vonaltól délre eső területek felvevőterületét Farkas Ferenc 1944. december 4-én jelölte ki. A rendelet alapján a Székesfehérvári járást az Érsekújvári és a Verebéli járásba, a Balatonfüredi és a Veszprémi járás déli részét a Somorjai járásba, valamint a Tapolcai járás déli részét a Dunaszerdahelyi járásba menekítették.²³

A hadműveleti helyzetre való tekintettel ezzel csaknem egy időpontban, 1944. december 9-én a kormánybiztos újabb területek kiürítését rendelte el. A nyilas kormány országterülete egyre zsugorogott, kisebb lett. Komárom vármegye területe felvevőterületévé vált a töle keletre, ill. északkeletre húzódó szomszédos vármegyéknek is.²⁴ A hadműveleti kiürítések végrehajtása ellenére 1944 végén a megye területén még voltak szabad felvevőterületek, ellenben a Nyugat-Dunántúl egyes területeivel, melyek olyannyira túlszűfoltak voltak, hogy a kormánybiztos december 18-án Szombathely és Sopron környékét zárolt területté nyilvánította.²⁵

1944 végén Komárom vármegye egész területét hadműveleti területté nyilvánították. A karácsonyi ünnepeket követően 1944. december 27-én a kormánybiztos utasítása alapján Górh János a Magyar Királyi Közellátási Felügyelőség komáromi főfelügyelője a hadi helyzetre való tekintettel, a 4330/1944 ME számú rendeletben meghatározott jogánál fogva elrendelte a vármegye Ógyallai, Gesztesi és Tatai járá-

sának, valamint Komárom törvényhatósági jogú város közellátási szempontból való azonnali kiürítését. Ugyanakkor elrendelte a Dunaszerdahelyi, a Komáromi és a Somorjai járás közellátási szempontból való kiürítésének előkészítését is.²⁶ A közellátási kiürítés az élelmiszer, a gabonafélék, a még meglévő ipari anyagkészlet, valamint a tenyész és vágóállatok tényleges elszállítását, hátravonását jelentette. Az elszállítás alól kivételt képezett az őstermelők kéthavi kenyérgabona készlete (személyenként 30 kg), a szarvasmarha-állományból az igavonó állatok, minden kisem-ber egyetlen tehene, lova. A közellátási kiürítés végrehajtása során a szükséges fogatokat és munkaerőt a községi előljáróság honvédelmi munkaszolgálat címén vehette igénybe.²⁷ A kormány a lakatlan föld taktikáját igyekezett ezzel követni, mondván, „semmi sem maradhat vissza, aminek az ellenség hasznát veheti”.

1945 márciusában már csak napok kérdése volt a nyilasuralom teljes összeomlása. A német véderő a Garam vonalánál kiépített állásait súlyos harcok árán elveszítette, és a szovjet csapatok a Margit-vonalat is áttörték. Éppen ezért Vajna Gábor belügyminiszter 1945. március 21-én Nagycenken kiadott parancsában két ütemben elrendelte a háttország polgári kiürítését az arcvonal és a Nyitra folyó, Érsekújvár, Komárom, Győr, a Győr–Veszprém vasútvonal, Veszprém, Balatonalmádi vonala között.²⁸ Az első ütemben a kiürítendő terület keleti határát az arcvonal és Mohi, Felsőgyőröd, Garamlök, Felsőpél, Fajkürt, Csúz, Für, Kürt, Bátorkeszi, Dunamocs, a Duna vonala, a Gesztesi járás nyugati határa, a Zirci járás északi határa, valamint Dunaalmás, Tata, Tatabánya, Felsőgalla, Dorog és Esztergom területe alkotta. Az említett terület polgári kiürítésének végrehajtását a közigazgatási hivatalok a parancs kézhezvételekor kezdték meg. Vajna rendelete alapján a Dunától északra fekvő területek (Bars és Hont vármegye Lévai és Verebélyi járása, valamint Nyitra-Pozsony vármegye Érsekújvári járása és Érsekújvár városa) felvevőterületeként Nyitra-Pozsony vármegye Vágon túli részét, a Galántai és a Vágsellyei járást jelölte ki. Ugyanakkor Esztergom vármegye Esztergomi és Párkányi járása részére, valamint Komárom vármegye Ógyallai járása és Komárom város részére Komárom vármegye két nyugati járását: a Dunaszerdahelyit és a Somorjait.²⁹ A polgári kiürítés során az érintett területekről kötelező volt a kitelepülés a Nyilaskeresztes Párt – Magyarista Mozgalom tagjainak, az összes polgári menekültnek, a polgári közigazgatás, a közhivatalok, az intézmények és üzemek alkalmazottainak. Kivételt képeztek a közigazgatási hatóságok vezetői (főispán, alispán, főszolgabíró, jegyző, polgármester) és a közbiztonsági szervek (a csendőrség és a rendőrség tagjai, valamint a Nyilaskeresztes Párt pártszolgálatosai). A kiadott parancs szerint ők csak a véderővel települhettek nyugatra. A polgári kiürítés végrehajtására a Szálasi-kormány nem rendelkezett megfelelő szállítási eszközökkel, mivel a totális mozgósítás során minden anyagi tartalékot, így a még meglévő szállítási eszközöket is igénybe vette. Éppen ezért a kitelepülést, a kiürítést gyalogmenetben hajtották végre. A polgári kiürítés harmadik ütemét Vajna nem sokkal a teljes összeomlás előtt, 1945. március 24-én rendelte el. A hadihelyzetre való tekintettel a határvonalat már a Vág vonala képezte. Ennek alapján Komárom vármegye maradék északi területéről az áttelepítés a már említett Dunaszerdahelyi és Somorjai járásba irányult. A kiürítés során a polgári lakosságon kívül az arcvonaltól 10 kilométeres sávból hátravonták az összes patás és hasítottkőrmű jószágot is. A polgári lakosság közül a megbízhatatlan egyéneket, a cigányokat, a deportálástól megmenekült zsidókat közmunkára, átmeneti

internálótáborokba helyezték el. A belügyminiszteri rendelet végrehajtása során a közigazgatási hatóságok a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom Pártszolgálatával és az állami közbiztonsági szervekkel szorosan együttműködtek. A nyilasok részéről a megyében több túlkapásra is sor került. Szóbeli megkeresésre, részletes indoklás nélkül több egyént elfogtak és további eljárás miatt őrizetbe vettek.³⁰ A polgári kiürítés említett szakaszainak végrehajtását a közigazgatási hatóságok szigorúan bizalmasan kezelték. A somorjai főszolgabíró, dr. Bacsák Kálmán a legszigorúbb titoktartásra szólította fel a járás községeinek jegyzőit, körjegyzőit, mondván: „hogyan az amúgy is ideges közönség erről ne szerezzen tudomást és ne keletkezzen riadalom”.³¹

Németországi kitelepítés, kitelepülés

A nyugat-dunántúli megyék zárolásával egyidőben, és azt követően, hogy a Szálasi-kormány 1944. november 14-én megállapodást kötött a német kormánnyal a magyarországi ipari berendezések, gépek, nyersanyagok stb. Németországba történő kiszállításáról, a fegyvertartási és szövetségi viszonyból eredően a németek lehetővé tették a magyar állampolgárok német területen való átmeneti elhelyezését.³² A kitelepülés tulajdonképpen részévé vált a kiürítésnek. Annak egységes megszervezését a volt Országos Elhelyezési Kormánybiztosság személyzetéből a Belügyminisztérium keretén belül kialakított X. osztály végezte. A Nagycenken felállított hivatal élén 1945. január 8-tól Markóczy János altábornagy állt. A németországi kitelepülés ügyét magyar részről kizárólag a BM X. osztálya, német részről pedig a Sopronban székelő SS Volksdeutsche Mittelstelle intézte.³³

A rendelkezésünkre álló levéltári dokumentumok alapján Komárom vármegye alispánja helyett dr. Kubán főjegyző 1944. december 21-én kiadott felhívásában ismertette először a járások főszolgabíróival és a városok polgármestereivel a Németországba történő kitelepülés lehetőségét.³⁴ A Dunántúl nyugati területeinek túlzásfokossága miatt Németország hozzájárult ahhoz, hogy önkéntes alapon bárki kiutazhassék Németországba. A birodalom területére kiutazók számára négy felvevőterületet jelöltek ki a németek: Linz, Breslau (Břeclav), Dresden és Bayeruth székhellyel.³⁵ A kitelepülést ekkor a nyilas államvezetés még önkéntes alapon hirdette meg. Az evakuálás nem volt kötelező érvényű. A kitelepülők készpénzt és élelmet korlátlan mennyiségben vihettek magukkal. A határállomáson a német hatóságok csak a romlandó élelmiszert kobozták el, aminek ellenében viszont élelmezési jegyet adtak. A pénz nélkül érkezett menekültek a határállomáson a német hatóságtól bizonyos mennyiségű készpénzt (márkát) kaptak, aminek ellenértékét viszont később munkabérükből levonták. A határt átlépve a menekültek Strasshof és Feldbach községekben 21 napig egészségügyi megfigyelés alatt álltak.³⁶ A csoportokban kiutazó menekültek étkeztetésére az erre a célra létesített étkeztetési állomásokon került sor. A német felvevőterületeken a menekültek ugyan magyar közigazgatás alatt álltak, de kötelesek voltak a német hatóságok által kijelölt munkát elvégezni, ill. elvégezni. A fogatolt járművek, lovak továbbra is a tulajdonukban maradtak, de a felhívás alapján kötelesek voltak velük honvédelmi munkát folytatni. A felhívás alapján a községi előljárásságok névjegyzéket készítettek a Németországba kitelepülni szándékozókról.

A fegyvertartási és szövetségi viszonyból a németek „a legnagyobb készséggel lehetővé tették”, hogy a hadműveleti területek kiürítése miatt „minden becsületes magyar ember” a német területen átmeneti otthonra találjon. A kitelepülés vasúti szállítmányokkal, ill. szekérkaravánon történt. A honvédség, a csendőrség, a rendőrség és a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom tagjai és hozzátartozóik áttelepítését azok vezetősége intézte, részben önálló szállítmányokban, részben a polgári szállítmányokhoz csatolva. A polgári szállítmányok mellé karhatalmat a magyar csendőrség és rendőrség biztosított.³⁷

1945 januárjának elején a Somorjai járásban a német illetékes szervekkel történt előzetes egyeztetés alapján megindultak a kitelepülés előmunkálatai. Mivel a német szervek a kitelepülni szándékozó menekültek elszállítására nem tudtak vasúti szerelvényt biztosítani, így azok első csoportja – hivatali beosztással nem rendelkező közhivatalnokok és magánszemélyek – kocsiháton, ill. karavánban hagyta el a járás területét, Somorját és Úszort érintve 1945. január 17-én. A kitelepülők pontos számadatával nem rendelkezünk, csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A magyar–szlovák határon a szlovák fél ugyanis csak 50-60 szekérből álló karaván áthatalását engedélyezte.³⁸

A polgári menekültek Németországba való kitelepítése ügyében a 2. honvédkerület közigazgatási kapitánysága 1945. január 15-én közleményt adott ki. Ebben utasították a megye alispánját, Reviczkyt, hogy az orosz megszállás elől Németország területére áttelepülni szándékozók a megye megadott vasúti gócpontjain gyülekezzenek. A kitelepülők számára a katonacsatládok részére kiadott korábbi rendeletek voltak érvényesek. Ezek szerint minden kitelepülőnek képessége és munkabírása alapján kötelezően munkát kellett vállalnia a birodalom területén.³⁹

Komárom vármegye főispánja, Wojtovicz Richárd 1945. január 20-án az idézett közleményre kapcsolódva újabb felhívásban kérte a közigazgatási hatóságokat a kitelepülés propagálására a hadműveleti területekről érkezett menekültek és az őslakosság körében. A szovjetek által már megszáll területeken – Dunaalmás, Neszmély stb. – történt borzalmakkal próbálták a kitelepülést propagálni. A nyilas propaganda a fiatalság, az asszonyok és a leányok kitelepítésével, sőt minden magyar kitelepülésével a már említett lakatlan föld taktikáját hangsúlyozta.⁴⁰ A kitelepülés iránt érdeklődők a községi és városi önkormányzatoknál jelentkezhettek, ahol minden kitelepülő személy utazási igazolványt kapott. Kiszállításukról a főispán a Német Birodalom komáromi képviselőjével együtt gondoskodott. Január végén a Komárom–Pozsony vasútvonalon a szerelvények megállóhelyei még nem voltak pontosan meghatározva. A vasúti állomásokra a kitelepülők ingóságainak beszállítását a községi elöljáróságok biztosították. A nyilas szervek fokozott agresszivitással hirdették a kitelepülés létfontosságát. Szerintük „az, aki nem veszi komolyan a kitelepülés kérdését, nemcsak családjának, de hazájának is ellensége”. A kitelepülés ellen agitálókat a községi jegyzők előterjesztése alapján a főszolgabírónak jogában állt azonnal internálnia.⁴¹

A kitelepülés megszervezése a járásban 1945 januárjának második felében jelentős fordulatot vett. Január 20-án második hullámban megkezdődött a menekültek és azon őslakosok újabb összeírása, akik Németországba szándékoztak kitelepülni. A 2. honvédkerület hadműveleti kormánybiztosa ugyanakkor 1945. január 22-én a megye területén a németországi áttelepülés közigazgatási megbízottjává ne-

vezte ki dr. Vác Elemért, Szabolcs vármegye volt főlevéltárosát.⁴² A megyei jogkörrel bíró megbízott a régió központjában, Dunaszerdahelyen székelte. Dr. Vác kinevezése napján utasította a főszoigabírót a kitelepülni szándékozók községenkénti összeírásának felügyeletére. Az összeírás eredményeként tudható be, hogy 1945. január 31-én vonatjárat indult a dunaszerdahelyi vasútállomásra a kitelepülőkkel. A szerelvény rövid ideig ingaszerűen közlekedett Dunaszerdahely és a határállomás között. Egy-egy szerelvény 220-240 kitelepülőt szállított Dunaszerdahely–Úszor–Somorja–Pozsony vonalon Bécs irányába.⁴³ 1945. február 12-én további vonatszerelvény indult Németországba Somorját érintve Úszorról, az e két településen, valamint a csallóközsütörtöki és a vajkai körjegyzőség területéről jelentkezett áttelepülőkkel.⁴⁴ Az áttelepülők személyenként 150 kilogrammos poggyászt vihettek magukkal. A szerelvény Dunaszerdahely–Úszor vonalon minden vasútállomáson megállt, ahol tíznél több áttelepülő volt. A németországi áttelepülés végrehajtása során a kitelepítést végző szervek több kényszerítő eszközt is alkalmaztak. Elsősorban a propaganda lelki nyomásával igyekeztek rákényszeríteni a menekülteket és az őslakosságot addigi lakóhelyük elhagyására. Az érintetteket többször figyelmeztették, hogy kötelesek elhagyni az országot a betervezett szerelvényvel, ellenkező esetben sem vasúton, sem szekéren való elszállításra igényt nem tarthatnak.

Bár január második felétől folyamatosan indultak szerelvények a Német Birodalomba, a kitelepülés lehetőségének általános fogadtatása a február eleji jelentések alapján nagyon visszafogott volt. A kitelepülésre jelentkezettek körében az a meggyőződés alakult ki, hogy tartózkodási helyüket csak akkor hajlandóak elhagyni, ha azt a hadihelyzet szemmel láthatóan megköveteli. Hasonlóan nyilatkoztak az őslakosok is, akik otthonaikat és javaikat csak akkor voltak hajlandóak elhagyni, ha minden kötél szakad, mondván: gazdátlan otthonaiknak teljes kifosztása így is, úgy is elkerülhetetlen.

Februárban a hatóságok a kitelepülést kényszerítő eszközökkel próbálták fokozni. A 2. honvédkerület hadműveleti kormánybiztosa megbízásából Wojtovicz Richárd főispán, megyevezető 1945. február 9-én kötelező áttelepülésre szólította fel azokat a személyeket, akiket hivatásuk vagy szolgálati beosztásuk nem kötött átmeneti lakóhelyükhöz. Az utasítás szerint hét napon belül kötelesek voltak Németországba áttelepülni, ellenkező esetben azonnali hatállyal hatósági úton igénybe vették addigi átmeneti lakásukat. A kormánybiztos leirata alapján azért volt erre szükség, mert a hadihelyzetre való tekintettel elképzelhetetlen, hogy mindenki az utolsó szerelvényvel hagyja el az országot.⁴⁵ A német katonai hatóságok a kihasználatlan szerelvények láttán további vasúti kocsikat nem voltak hajlandók a kitelepülés céljára bocsátani. Az áttelepítés közigazgatási megbízottja, dr. Vác utasítása alapján a kitelepülésre jelentkezett, ill. kötelezett menekültek és az őslakosság állandó készenlétben várták a szerelvények elindítását. Ennek értelmében pl. csomagjaik előre a megjelölt vasútállomásokon voltak elhelyezve. A szerelvények összeállítása több kívánnivalót hagyott maga után. Az áttelepülés kényszerű hatására többen visszaléptek, és a hivatalok figyelmeztetése ellenére sem íratkoztak fel a listára. Ettől függetlenül február 20-án egy újabb vonatszerelvény indult Dunaszerdahelyről Somorját érintve Németországba.⁴⁶ A kitelepülők számáról a források ebben az esetben is hallgatnak. Mivel a kitelepülés nagyon vontatottan haladt, dr. Bacsák Kálmán somorjai főszoigabíró február 22-én újra a kitelepülők összeírására utasította a köz-

ségek jegyzőit, körjegyzőit. A jegyzők házrólháza összeírták a menekülteket, és írásos nyilatkozatban kötelezték őket az áttelepülésre. Azok viszont, akik elutasították a nyilatkozat aláírását, kényszer útján lettek kitelepítve, olyan eszközökkel, amilyenek éppen rendelkezésre álltak, pl. gyalogmenetben.⁴⁷ Ebből fakadóan a kitelepülés a nyilas uralom teljes összeomlásáig zajlott. Pl. a légi körjegyző 1945. március 29-i jelentése szerint a körjegyzőség területéről még elszállításra vártak a kitelepített hivatalok, a csendőrség, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalomba szervezett tisztségviselők és családtagjaik, és egyéb exponált személyek. Március utolsó napjaiban a körjegyzőségek kimutatása alapján a járásban 538 személy várt a kitelepülésre.⁴⁸

A Németországba áttelepültek, ahogy utaltunk rá, korlátolt mennyiségű ingóságot vihetek magukkal. Mivel a német szervek nem engedélyezték a 150 kilogrammon felüli poggyász kivitelét, ami a szállítóeszközök hiányából adódott, előfordult, hogy a kitelepültek néhány vagyontárgyat megőrzésre visszahagytak, melyek sok esetben megsemmisültek, ill. illetéktelen kezekbe kerültek. A Közellátási Főfelügyelőség utasítása alapján a főszolgabíró a visszamaradó ingóságok megfelelő őrzéséről, felhasználásáról a Mózes törzs, valamint a Zörner Stab törvényhatósági kiküldöttjeivel egyetértésben gondoskodott.⁴⁹

2. táblázat. A Somorjai járás menekültügyi, elhelyezési statisztikája⁵⁰

	Menekült	Kitelepített	Magyar hadsereg	Német hadsereg	Összesen
1944. november 23.	822	112	1 270	1 782	3 986
1944. december 9.	1 231	203	1 860	460	3 754
1944. december 14.	1 869	299	4 410	840	7 418
1944. december 28.	2 646	691	8 410	1 673	13 420
1945. január 4.	3 010	682	13 719	1 411	18 822
1945. február 5.	4 329	235	11 477	1 620	17 661
1945. február 23.	1 452	1 021	nincs megadva	nincs megadva	nincs megadva

Összegzés

Komárom vármegye menekültügyének értékelése szempontjából a fenti tanulmány csak egy rövid karcolat. Az elmúlt időszak marxista történetírása a menekültügygel, ill. a hadműveleti kiűrtéssel nagyon felületesen foglalkozott. Elsősorban a munkás-tanácsok értékmentő tevékenységét, a nemzetgazdaság szempontjából fontos ipartelepek leszerelésének megakadályozását helyezték előtérbe.⁵¹ Ugyanakkor csak nagyon röviden tettek említést a katonai és a polgári menekültek, kitelepültek számáról, melyet egyesek manapság több mint egymillióra becsülnek.⁵²

A menekültügy kérdése Komárom vármegye Somorjai járására leszűkítve a kutatás mai állása szerint is megdöbbentő újdonságokkal szolgál. A statisztikai kimutatók szerint a járás területén az elhelyezett menekültek, kitelepítettek stb. száma 1945 januárjában elérte a polgári összlakosság 77%-át. A járás területén elhelyezettek kb. egy harmada polgári menekült volt. A Somorjai járásból a havi kimutatók alapján feltételezésünk szerint kb. 5000 ember került a kitelepülés kapcsán a Harmadik Birodalom területére, elsősorban Ausztriába és Bajorországba. Ha az

1947–1948-ban lefolyt magyar–szlovák lakosságcsere eseményeivel és következményeivel próbálunk párhuzamot vonni, akkor érzékeljük csak a probléma súlyát, nagyságát és analógiáját.⁵³

Jegyzetek

1. Az első bécsi döntés (1938. november 2.) jelentős területi gyarapodást eredményezett Komárom megye számára. A visszacsatolt felvidéki területek közigazgatásáról szóló 9.330 ME számú rendelet alapján a vármegye területét az 1923. évi XXXV. tc. értelmében Esztergom vármegyével közigazgatásilag egyelőre egyesített része, Komárom vármegyének visszacsatolt része Csúz, Für, Jászfalu, Kamocsa, Kisbaromlak, Kolta, Komáromcsehi, Komáromszemere, Kürt, Szímő, Udvard községek kivételével, Győr vármegyének visszacsatolt területe és Pozsony vármegye visszacsatolt területének a Duna és a Kis-Duna közötti része alkotta. A történeti vármegye területe tehát Pozsony vármegye két járásával – a Felső-csallóközivel és a Dunaszerdahelyivel – lett nagyobb. Ezzel a vármegye területét közigazgatásilag 6 járás: a Komáromi, az Ógyallai, a Gesztesi, a Tattai, a Dunaszerdahelyi és a Somorjai alkotta.
2. *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs.* Főszerk. Sipos Péter. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság–Petit Real, 1997, 54. p.
3. Štátny archív Bratislava, pobočka Šafa (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára, a továbbiakban: ŠAB-PŠ), Hlavnoslúžnovský úrad v Šamoríne (Somorjai járás főszolgabírája, a továbbiakban: HSLÚ-Š) i. sz. HS 5.1 158/1944.
4. Uo. i. sz. HS 5.1 3759/1944 (A Kiürítési Kormánybiztosság 4200/1944 sz. leirata).
5. *Budapesti Közlöny*, 1944. 205. sz.
6. ŠAB-PŠ HSLÚ-Š i. sz. HS 5.1 3479/1944.
7. Uo. 6. pont: Polgári lakosság elhelyezése.
8. Uo. A kitelepített hatóságok lakóépületeket, iskolákat és egyéb szállásra alkalmas épületeket raktárcélokra vettek igénybe, a helybeli lakosság és az odatelepitettek tág, békebeli elhelyezésben voltak, holott egy-egy család részére mindössze csak egy szoba állhatott rendelkezésre, ill. volt kiutalható. OEK 5866/1944 sz. leirata.
9. Uo. 8. pont: Kiürítési szállítmányok irányítása.
10. Uo. Komárom vármegye alispánjának 16 360/1944 ai. sz. jelentése.
11. Uo. Kiürítési kormánybiztosság 4200/1944 sz. leirata.
12. Uo. i. sz. HS 5.1 3479/1944 (Az OEK 5885/1944 sz. rendelete). A meghatalmazott tábornokok tevékenységének területe: Baranya, Somogy, Tolna megye Pécs székhellyel – Török vezérőrnagy; Sopron, Győr, Moson megye Sopron székhellyel – Mező vezérőrnagy; Észak-Vas és Veszprém megye Szombathely székhellyel – Poltáry vezérőrnagy; Dél-Vas és Zala megye Zalaegerszeg székhellyel – Matteredny altábornagy.
13. Szurmay Lajos nyugállományú vezérőrnagy 1944. december 23-ig az Országos Elhelyezési kormánybiztos helyettese volt. *Magyarország...* 431–432. p.
14. ŠAB-PŠ. HSLÚ-Šam. i. sz. HS 5.1 3479/1944.
15. Uo. A BM 368298/XVIII/1944 sz. értesítése.
16. Uo. i. sz. HS 5.1 3083/1944. Az OEK 105/1944 sz. leirata.
17. Uo. A somorjai helyőrség parancsnoka 195/kt/1944 sz. leirata.
18. Uo. i. sz. HS 5.1 134/1944.
19. Közigazgatásilag egyelőre egyesített.
20. Uo. i. sz. HS 5.1 3083/1944. Az OEK 481/1944 sz. leirata.
21. Uo. i. sz. HS 5.1 90/1945.
22. Uo. i. sz. HS 5.1 3083/1944. Az OEK 745/1944 sz. leirata.
23. Uo.

24. A leirat szerint Esztergom vármegye Esztergomi járása számára Komárom vármegye Gesztesi járását, Esztergom vármegye Párkányi járása számára Komárom vármegye Ógyallai járását, Bars és Hont vármegye Lévai járása számára pedig Komárom vármegye Dunaszerdahelyi járását jelölték ki felvevőterületként.
25. Uo. i. sz. HS 5.1 3083/1944. Az OEK 1261/1944 sz. rendelete.
26. Uo. i. sz. HS 1.1 104/1945. A Közellátási Felügyelőség 6696/1944 sz. rendelete.
27. Uo.
28. Uo. i. sz. HS 1.7 477/1945. A BM 166.923/1945 sz. leirata.
29. Uo.
30. A kiűrtés során került pl. a Felső-Csallóközbe, Nagylégre a Nyilaskeresztes Párt Budapest VII. kerületi szervezetének vezetősége. Az ott felállított Hungarista Ifjúsági Légió táborparancsnoka Sallay László volt, de rajta kívül Makkay László a párt országos párttanítója is a térségben tevékenykedett. A Nyilaskeresztes Párt túlkapásaira figyelmeztetett Wojtovicz főispán, 1945. március 6-i felhívásában. Utasította a párt megyei vezetőségét a közigazgatási hatóságokkal és a közbiztonsági szervekkel való együttműködést szabályozó 203400/1944 VII.a. számú rendelet betartására.
31. ŠAB-ŠA HSLÚ-Šam. i. sz. HS 5.1 104/1945.
32. Uo. i. sz. HS 5.1 90/1945 (4/1945 B.M.Szomb.).
33. Uo. (m. kir. belügyminiszter 166.002-1945/X.o.); *Magyarország...* 307–308. p.
34. Uo. (18614/1944 ai.).
35. Uo.
36. Uo.
37. Uo. (m. kir. belügyminiszter 4/1945.B.M.Szomb.).
38. Uo.
39. Uo. (77/közig./1945 sz.). A „Mindenkinek dolgoznia kell a győzelemért” jelszó alapján.
40. Uo. (17.fi/1945 sz.).
41. Uo. A somorjai járás főszolgabírája levéltári anyagában egyetlen egy esettel sem találkozunk.
42. Uo. S.N. Vác aznapi leirata.
43. Uo. (A főszolgabíró 97/1945.sz. leirata).
44. Uo. Vác távmondata alapján.
45. Uo. (255/1945 sz.).
46. Uo. S.N. Vác leirata.
47. Uo. (97/1945 sz.).
48. Uo.
49. Uo. i. sz. HS 1.7 396/1945. Mivel a Somorjai járás községeiből többségében csak az ott elhelyezett menekültek települtek ki Németországba, akik a korabeli jelentések szerint maguk után ingóságokat nem hagytak, amivel rendelkeztek azt magukkal vitték. A Tonkházai és a Somorjai körjegyzőség településeiről a menekülteken kívül kitelepült néhány őslakos is, akik viszont ingóságait, értéktárgyaikat rokonaikra vagy megbízottakra hagyták.
50. ŠA B-PŠ HSLÚ-Š. i. sz. HS 5.1 158/1944. 1944. december legelején a járás polgári lakosságának száma a menekültek nélkül 24 607 fő volt.
51. *Magyarország története tíz kötetben. 1918–1919, 1919–1945.* Főszerk. Ránki György. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
52. *A magyarok krónikája.* Szerk. Glatz Ferenc. Budapest, Magyar Könyvklub–Officina Nova, 2000, 637. p.
53. Bukovszky László: A szlovák–magyar lakosságcsere 1946–1948. In Novák Veronika (szerk.): *Migráció.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2001, 199. p. A Somorjai járás területéről a kölcsönös lakosságcsere alapján 383 magyar családot, összesen 1771 személyt telepítettek át Magyarországra.

LÁSZLÓ BUKOVSZKY

THE ISSUE OF HUNGARIANS IN THE COUNTY OF KOMÁROM IN THE LAST YEAR OF THE SECOND WORLD WAR

The events of the last years of the Second World War in many aspects changes the interpretation of general concepts and system of values used to that time. This is true for the issue of refugees, since the operating mechanism created from the beginning of the World War to the early spring of 1944 was changed with all its concomitants during a short moment. While from 1938 the issue of refugees in Hungary was on ensuring the temporary placement of Hungarian and other nationality people coming from abroad, from the spring of 1944, due to operational events, the placement of civil population coming from Budapest, then from the eastern and south-eastern territories of the country.

From the point of view of assessing the issue of refugees of the county of Komárom, the study is too short. The Marxist history writing of the last period dealt with the issue of refugees, and/or operational evacuation very broadly. Primarily, they preferred preventing disarmament of industrial works important from the point of view national economy. At the same time, they mentioned only shortly the number of military and civil refugees, and deported people, that is today estimated to one million.

The issue of refugees, focusing on the Somorja district of the county of Komárom, according to the present situation, gives shocking news. According to statistical data the number of refugees, re-settled people, etc. situated to the territory of the district, in January 1945 reached 77% of the total number of population. One-third of the people situated at the territory of the district was civil refugee. From the district of Somorja, according to the data, we assume that about 5000 people found themselves at the territory of the Third Empire in connection with the deportation, mainly to Austria and Bavaria. If we try to find connection between the events and consequences of the Hungarian-Slovak population exchange in 1947/1948, then we can feel the weight, extent, and analogy of the issue.